

Kietliński, Marek

Delimitacja polskiej granicy wschodniej 1944-1950

"Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska", 15, 2002, s.
110-119

Zdigitalizowano w ramach projektu pn. Budowa platformy "Podlaskie Czasopisma Regionalne", dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki” Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego (umowa SONB/SP/465121/2020).

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Udostępniono do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Marek Kietliński

Białystok

Delimitacja polskiej granicy wschodniej 1944-1950

Granica wschodnia nowej Polski została zaprojektowana zgodnie z żądaniami radzieckimi na konferencji w Teheranie w 1943 r. Odpowiadając na nie Winston Churchill zaproponował, by przyjąć formułę, iż ognisko państwa i narodu polskiego powinno znajdować się między linią Curzona¹, a linią rzeki Odry, z włączeniem w skład Polski Prus Wschodnich i prowincji opolskiej. Linię Curzona jako wschodnią granicę Polski potwierdzili w Jaltie w lutym 1945 r. przywódcy ZSRR, Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii².

Roszczenia radzieckie, które stały się głównym problemem uniemożliwiającym współpracę między rządem RP w Londynie i Moskwą w czasie wojny, zostały zaakceptowane przez działaczy PKWN w lipcu 1944 r. Ich zgoda na linię Curzona podpisana 27 lipca 1944 r. (wynegocjowanie przez delegację polską połowy Puszczy Białowieskiej było dla Polski jedynym ustępstwem Stalina, a o powrocie do Polski Lwowa reprezentanci PKWN bali się wspominać) stanowiła warunek przysłania tych działaczy do Lublina i Chełma³. Stąd też podpisana 16 sierpnia 1945 r. w Moskwie umowa graniczna między Polską a ZSRR, która szczegółowo opisywała granicę, a jej wytyczenie w terenie powierzała specjalnej komisji delimitacyjnej, była jedynie formalnym zatwierdzeniem stanu faktycznego istniejącego od roku⁴.

W celu rozwiązania spraw granicznych zostali mianowani pełnomocnicy w osobach Edwarda Osóbki-Morawskiego – Prezesa Tymczasowej Rady Ministrów Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej i Wiczesława Mołotowa – Zastępcy Przewodniczącego Rady Komisarzy Ludowych i Ludowego Komisarza Spraw Zagranicznych ZSRR, którzy po wymianie pełnomocnictw zgodzili się na następujące postanowienia:

Linia graniczna przebiegać miała do źródeł Sanu przez obszar na południe od miejscowości Solina, na zachód od Rawy Ruskiej, wzdłuż rzeki Sołokiji i Bugu, na wschód od Białowieży i Hajnówki, na zachód od Grodna, na wschód od Puńska oraz wzdłuż linii równoleżnikowej przebiegającej na północ od Braniewa i Gołdapi aż do Zalewu Mierzei Wiślanej. Linia graniczna polsko-radziecka na terenie Prus Wschodnich była uzależniona od ostatecznego rozstrzygnięcia przy pokojowym regulowaniu granic. Przeprowadzenie w terenie ww. granic miało być dokonane przez Mieszaną Komisję Polsko-Radziecką z siedzibą w Warszawie⁵.

W wyniku zmian granicznych powiat bielski, który przed 1939 r. liczył 498 850 ha stracił około 60 tys. hektarów powierzchni⁶.

Z gminy Narewka odeszły do Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej następujące gromady: Woroni Bór, Browsek, Cichowola, Jaźwiny, Niemirzanka,

Niemirza, Tuszemlanka, Tuszemla, Długi Borek, Czoło – o ogólnej powierzchni 22 tys. hektarów.

Z gminy Białowieża odeszły gromady: Kiwaczyna, Jasień, Ogrodniki Podbielskie, Głębokki Kąt, Okólnik, Buda Paszucka, Gwóźdź, Kamieniuki, Horoszówka, Biała, Cwirki, Stołpowiszcze, Pastuchowo Błoto, Nikor, o ogólnej powierzchni ponad 60 tys. ha. W jej ewidencji pozostały 3 małe wioski: Pogorzelce, Teremiski i Budy⁷.

Do powiatu bielskiego z powiatu brzeskiego doszła gmina Klukowicze z gromadami: Berezyszczce, Borki, Bobrówka, Chlewiszcze, Hola, Jancewicze, Litwinowicze, Łumianka, Stołbce, Siemichocze, Stawiszczce, Piszczotka, Połowce, Tokaty, Tymianka, Wólka Nurzecka, Wólka Pużańska, Wilanowo, Wyczółki, Zubacze.

Do gminy Kleszczele z powiatu brzeskiego doszły gromady: Alwus, Babinka, Biała, Dołbizna, Górny Gród, Kazimierowo, Marciniuki, Opaka Duża, Pohulanka, Policzna, Terechy, Wólka, Wojnówka, Wolkostawiec, Wieluki, Omaleniec, Niki-forszczyzna.

Do gminy Narewka z powiatu wołkowyskiego doszły gromady: Eliaszuki, Bokowe, Kordon, Grodzisk, Lewkowo Nowe, Lewkowo Stare, Łozowo, Łuka, Słobodka, Leśna, Michnówka, Czeremki, Nowiny, Dąbrowa, Mikłaszewo, Planta, Siemianówka, Siemieniakowszczyzna, Tarnopol, Połynie, Kruglik, Smolnica, Ludminowo, Mostki, Stary Dwór. Przybyło do powiatu bielskiego około 21 tys. ha⁸.

Granica wschodnia Polski w powiecie bielskim przebiegała w sposób następujący: od północy idąc do Wołkowyska koło Jałówki przecinała gminę Narewka na wschód od miejscowości Babia Góra, Masiewo Stare i lasy państwowe w Puszczy Białowieskiej, następnie przecinała gminę Białowieża trzy kilometry na wschód od miejscowości Białowieża, przecinała także puszcę w granicach gminy Hajnówka, zostawiając po polskiej stronie Nadleśnictwo Topiło. Idąc na południe granica przebiegała przez gminę Kleszczele na wschód od miejscowości Babinka, Opaka Wielka, Kazimierowo, kolonia Dołbizna, Albus – następnie przez gminę Klukowicze na wschód od osiedli Chlewiszcze, Hola, Łumianka, Tokaty, Wólka Burzycka i na pograniczu gminy Mielnik do osady Niemirowa nad Bugiem⁹.

W związku z umową z 16 sierpnia 1945 r. między Rzeczypospolitą Polską a ZSRR o polsko-radzieckiej granicy państwowej i ukończeniem pracy Mieszanej Komisji Delimitacyjnej polsko-radzieckiej – władze naczelne zarządziły przystąpienie do prac mających na celu ustalenie drogi granicznej, strefy nadgranicznej i pasa granicznego zgodnie z postanowieniami rozporządzenia Prezydenta RP z 23 grudnia 1927 r. o granicach państwa¹⁰. Jednocześnie Ministerstwo Administracji Publicznej w porozumieniu z Ministerstwem Skarbu zaleciło, by podjęte zostały prace mające na celu ustalenie granicznego pasa celnego zgodnie z rozporządzeniem Prezydenta RP z 27 października 1933 r.¹¹

Ludność polska, która znalazła się na terenach przyłączonych do Polski miała być pozostawiona na miejscu, a nie przesiedlana na inne tereny. Ludność polską z terenów oddanych ZSRR należało przesiedlić na inne obszary kraju. Planowano przesiedlić ją na teren powiatu gołdapskiego, który posiadał największą chłonność rolniczą i był słabo zaludniony¹².

25 listopada 1945 została podpisana w Warszawie przez przedstawicieli rządu Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej i Rządu Jedności Narodowej RP dodatkowa umowa o rejestracji i ewakuacji ludności białoruskiej z terytorium Polski na tereny BSRR i ludności polskiej z terenów BSRR na tereny Polski. Ogłoszenia o rejestracji i przedłużeniu do czerwca 1946 r. ewakuacji zostały rozplakutowane w Białymstoku i na terenie województwa¹³.

12 czerwca 1946 w związku z delimitacją granicy pomiędzy Polską a ZSRR na terenie podległym województwu białostockiemu powstały dwie podkomisje (w Niemirowie i Kuźnicy). Podkomisja V w składzie: ppłk Józef Rychlewski – przewodniczący, Stanisław Pietkiewicz – wiceprzewodniczący, Jan Leszkiewicz – członek, Alicja Nowakowska – członek otrzymała polecenia wytyczenia granicy na odcinku od punktu położonego o 400–500 m od Niemirowa, drogą lądową do rozgałęzienia dróg, znajdujących się o 1 km na północny wschód od wsi Krynki. Długość odcinka wyniosła 135 kilometrów.

VI podkomisja w składzie: Stanisław Gorzuchowski – przewodniczący, Maksymilian Ziębiński – wiceprzewodniczący, Zygmunt Pohowski – członek, Zdzisław Dębowski – sekretarz otrzymała polecenie wytyczenia granicy od rozgałęzienia dróg znajdujących się na północny wschód od Krynek aż do styku granic Litewskiej SRR, Polski i byłych Prus Wschodnich¹⁴.

W sprawie delimitacji granicy, istniejącej od 1944 r. w postaci wyznaczonego w Moskwie pasa granicznego dochodzącego do 20 kilometrów szerokości, wypowiedziały się Powiatowe Rady Narodowe z obszaru województwa białostockiego, przez których tereny przebiegała granica. Ich opinię przesłał wojewoda Stefan Dybowski do ministra Administracji Publicznej w Warszawie¹⁵.

W opinii Powiatowej Rady Narodowej w Suwałkach granicę należało przesunąć na wschód nad rzekę Niemen i Łososiankę, ponieważ umożliwiłoby to uruchomienie linii kolejowej Warszawa–Białystok–Łosośna–Augustów–Suwałki.

Starosta powiatowy białostocki proponował, by granica przebiegała przez przedmieście Grodna–Łosośna, po nurcie rzeki Niemen do miasta Łunna – przy czym ta miejscowość znalazłaby się po stronie Polski – następnie w kierunku południowym na Długopole, Bobłowo, Szandry, do Andrzejewicz – przy czym Andrzejewicze znalazłby się po stronie polskiej. Dalej granica miała dobiec do Woronejki, Szurycze, Borki (źródła rzeki Narew).

Prezydium PRN w Sokółce proponowało, by ustalić granicę na rzece Popilii, następnie po rzece Łosośnie do rzeki Niemen. Dalej rzeką Niemen do rzeki Świsłocz i tą rzeką do przecięcia szosy państwowej Białystok–Wołkowysk–Baranowicze¹⁶.

Radni Powiatowej Rady Narodowej w Augustowie czynili starania o przyłączenie do powiatu augustowskiego czterech gmin: Balla Wielka, Łabno, Hołynka i Wołłowiczowce – siedziba w Sopoćkinach. Argumentowali to tym, iż powiat augustowski posiadałby linię kolejową Suwałki–Augustów–Łosośna–Białystok. Gminy te były zamieszkałe przez ludność polską. Nie zostały one przyłączone do powiatu augustowskiego, a władze polskie musiały podjąć budowę linii Białystok–Sokółka–Augustów¹⁷.

Na terenie powiatu bielsko-podlaskiego władze powiatowe proponowały utwo-

rzenie granicy naturalnej i wytyczenie jej w terenie w sposób następujący: od osady Niemirów nad Bugiem linią rzeki Bug do punktu, gdzie rzeka Leśna wpada do Bugu, stąd rzeką Leśną do wsi Uklany, następnie linią rzeki Leśna Lewa do wsi Kupicze, dalej wzdłuż traktu do rzeki Narew w okolicy Krośnik, stamtąd linią rzeki Narew do osady Rudnia w Puszczy Białowieskiej, od tego punktu wzdłuż traktu do osady Jałówka powiatu wołkowyskiego. Wnioskowano także, by Puszczy Białowieską pozostawić przy Polsce, gdyż tereny puszczy powinny tworzyć jednolitą całość leśną. Według opinii władz wojewódzkich Puszcza Białowieska dla Związku Radzieckiego zasobnego w lasy większej wartości nie przedstawiała, a dla Polski miała wartość ogromną¹⁸.

Starosta powiatowy gołdapski zwracał się wojewody białostockiego o spowodowanie przyłączenia do powiatu terenu o przestrzeni jednej gminy zbiorowej, leżącego na zachód od granicy powiatu gołdapskiego. Teren ten wchodził w skład byłego powiatu Darkemen, którego trzy czwarte obszaru odeszło do ZSRR. Obszar ten był do końca 1945 r. okupowany przez wojska radzieckie. Tymczasowa linia graniczna między Polską i Związkiem Radzieckim na odcinku powiatu gołdapskiego przebiegała zaledwie w odległości 6-12 km na północ od miasta Gołdap, tym samym 1/3 terytorium dawnego powiatu odeszła do ZSRR. Jak stwierdzały władze administracyjne obszar powiatu był za mały, aby nim sprawnie administrować. Przyłączenie terenu z główną miejscowością Żabin (Szabinen) gwarantowało sprawne administrowanie oraz przyjmowanie osadników (powiat nie był zniszczony podczas działań wojennych)¹⁹.

Propozycje przedstawione przez Powiatowe Rady Narodowe z Suwałk, Białogostoku, Sokółki, Augustowa i Bielska Podlaskiego zostały przesłane przez wojewodę białostockiego Stefana Dybowskiego do Ministra Administracji Publicznej w Warszawie. Wojewoda stwierdzał, iż propozycje, które przedłożył odpowiadały potrzebom ludności tam mieszkającej, chroniły także interesy województwa białostockiego i Polski. Prosił ministra o ich pozytywne załatwienie²⁰.

6 listopada 1946 r. zakończono prace nad delimitacją granicy pomiędzy Polską a ZSRR. W powiecie bielskim do ZSRR przeszły w całości lub częściowo następujące wsie: Wólka Purzyca – w całości odeszła do ZSRR. 17 rodzin polskich porzuciło swe domy i przenieśli się do lasu po stronie polskiej, skąd zostały przewiezione na gospodarstwa na terenie powiatu bielskiego. Tokary – wieś została przecięta granicą. 60% jej powierzchni przeszło do ZSRR, w tym 17 kolonii kompletnie zabudowanych o wysokiej kulturze rolnej, zamieszkałych przez ludność polską. Kolonia Klukowicze odeszła do ZSRR. Wieś Wyczulki pozostała po stronie polskiej, ale do ZSRR odeszło 30% gruntów ornych, Łumianka odeszła do ZSRR, Bobrówka – siedlisko pozostało w Polsce, ale 2/3 gruntów znalazło się po stronie radzieckiej. Wieś Hola odeszła do ZSRR, w Polsce pozostało 40 ha zarośli. Pieszczatka – siedliska odeszły do ZSRR, a grunta podzielono po 50%. Chlewiszcze wieś w całości odeszła do ZSRR, Terechy – siedliska odeszły do ZSRR, a po stronie polskiej pozostało 35 ha gruntów, Alwus – wieś w całości przeszła do ZSRR, po stronie polskiej zostało 70 ha pastwisk Opaka Mała – siedliska przeszły do ZSRR, w po stronie polskiej pozostało 312 ha gruntów rolnych, Opaka Wielka w całości przeszła do ZSRR, Kazimierowo w całości przeszła do ZSRR,

Bobinka – wieś oprócz 3 kolonii w całości przeszła do ZSRR, Puszcza Białowieńska, Dołbizna – wieś w całości odeszła do ZSRR, Białowieża – pozostała po stronie polskiej²¹.

W powiecie białostockim granicę przesunięto w okolicach trzech miejscowości. Do Polski przeszły: Zaleszany – najbogatsza wieś w obrębie gminy Michałowo – skomaszowana, gleba bardzo urodzajna. Przeciętna wielkość poszczególnych gospodarstw 10 ha. Zamieszkała przez 500 rodzin. Grunty orne pozostały po stronie radzieckiej. Bobrowniki – wieś położona po obu stronach szosy Białystok – Wołkowysk, licząca przeszło 500 gospodarstw, Rudaki wieś biedna, teren pagórkowaty, gleba piaszczysta, Chomontowce, Wielkie i Małe Oziery – wsie liczące po 100 gospodarstw każda, gleba niskiej jakości, piaszczyste, teren pagórkowaty²².

W powiecie sokólskim linia graniczna została przesunięta na wschód na korzyść Polski od 100 do 3000 metrów. Poczynając od północy na terenie powiatu sokólskiego gminy Nowy Dwór do Polski przeszła częściowo wieś Rogacze. Większość gruntów pozostała po stronie ZSRR. Posuwając się dalej na południe granica przecinała, na wschód od stacji kolejowej Bielany, tor linii Suwałki-Grodno. Między torem a szosą przechodziła na stronę Polski duża wieś Chworościany, licząca 50 gospodarstw, posiadająca grunta o glebie średniej jakości. Na południe od Chworościan granica przesuwiała się na wschód około 1200 metrów. Żadne wsie do Polski nie przechodziły. Na terenie gminy Kuźnica linia graniczna została przesunięta o 200-300 m na wschód, przecinając linię kolejową Białystok-Grodno, przebiegając na północny wschód od miejscowości Kuźnicy i tutaj przecinając szosę Białystok-Grodno. Na terenie gminy Kuźnica weszła do Polski wieś Nowodziel, ale jej grunty pozostały po stronie ZSRR. W rejonie Nowodziela granica przesunięta została około 700-800 metrów na wschód, co pozwoliło zyskać wsie: Tołcze – 20 gospodarstw, Szymaki – 20-25 gospodarstw, Klimówka – 25 gospodarstw. Posuwając się na południe granica dochodziła do gminy Babiki, gdzie linia graniczna w stosunku do starej przesunięta została na odległość 1700 m na wschód, przez co do Polski trafiła wieś Palestyna, przed wojną zamieszkała w większości przez ludność żydowską, która zajmowała się rolnictwem, dalej w granicach Polski znalazły się Nomiki – 75 gospodarstw. W okolicach Nomik granica została przesunięta o 1200 m. W pobliżu Odelska Polska zyskiwała tylko w terenie, gdyż sam Odelsk pozostał w granicach ZSRR. Odzyskano także grunty orne Zubrzycy Małej i Zubrzycy Wielkiej. Na wschód od Zubrzycy Małej do Polski przeszła wieś Minkowce, licząca 80 gospodarstw.

W wyniku przesunięć granicy o 2000 m na wschód do Polski przeszły Usnarz Górny, którego grunty pozostały jednak w ZSRR, Grzybowszczyzna, Jurowlany. W okolicy Krynek granica przecięła szosę Krynki-Brzostowica i została przesunięta na odległość 1 km na wschód, przez co strona polska zyskała tylko w terenie, gdyż nie było tam żadnych miejscowości. Wieś Łapicze została przecięta linią graniczną na połowę.

W powiecie sokólskim linia graniczna włączyła do Polski 15 wsi w przeważającej większości polskich, przychylnie ustosunkowanych do władz polskich. Wsie białoruskie były wrogo ustosunkowane do państwa polskiego. Władze

terenowe wnioskowały o przesiedlenie ludności białoruskiej ze wsi: Jurowalny, Grzybowszczyzna, Usnarz Górny i Łapicze na teren BSRR. Ich miejsce planowano osiedlenie ludności polskiej z terenów odchodzących do ZSRR²³.

Śluza „Kurzyniec” na Kanale Augustowskim wyznaczała północny punkt graniczny powiatu augustowskiego i oddzielała powiat suwalski od augustowskiego. Granica przechodziła przez Kanał Augustowski i przepoławiała koronę Śluzy Kurzyniec. Osiedla i grunty orne przyległe do wsi Rudawka pozostawały w dotychczasowych granicach. Dalej na południe granica biegła przez tereny zalesione i miała odchylenie od poprzedniej o 2000 metrów na wschód. W powiecie augustowskim do Polski przeszły: Osada Sołojewszczyzna – 10 gospodarstw, grunty piaszczyste, Wolkusz – 30 gospodarstw, gleby piaszczyste, Bohatery Leśne – 70 gospodarstw, gleby piaszczysto-gliniaste, Lichosielce – 15 gospodarstw, gleby piaszczyste, Rakowicze – została przydzielona do Polski połowa wsi (około 80 gospodarstw), gleby piaszczysto-gliniaste, miejscami żwirowate i kamieniste, Lipszczany – ze wsi do Polski przeszło tylko 5 gospodarstw, gleba piaszczysto-gliniasta.

W związku z wyprostowaniem granicy w powiecie augustowskim Polska zyskiwała kilka wsi. Wytyczający granicę pominieli zasady gospodarcze, przepalając w kilku wypadkach wsie i osiedla (Rakowicze i Lipszczany). Ludność zamieszkująca wsie ciążyła do Polski²⁴.

W powiecie suwalskim do Polski przyłączono osadę Mejszyszki, położoną na północny zachód od miasteczka Wiżajny. Na północny wschód od Wiżajn w okolicy wsi Laskowskie dochodziła do Polski osada litewska Aukstokalnia. Granica przebiegała tak samo jak w 1939 r. Teren gminy zamieszkiwała ludność litewska. Na terenie gminy Kadaryszki przydzielono Polsce 4 ha ziemi, a zmiany pasa granicznego były minimalne. Ludność narodowości litewskiej. Następnie granica biegła przez teren gminy Zaboryszki. Na jej terenie w miejscowości Trampole przeszło do Polski jedno gospodarstwo. W gminie Serwy w okolicach wsi Wołyńce od Polski odeszły 3 kawały ziemi o obszarze 0,5 ha. Ludność litewska. Na jeziorze Gaładus odeszła od Polski wyspa, w gminie Giby od Polski odeszły osady: Kalety, Studzianka, Kodzie, Wólka Rzędowa, Rynkowie, Dąbrówka, Czortek²⁵.

Wytyczenie granicy zostało przeprowadzone z pominięciem elementarnych zasad gospodarczych. Spowodowało oddzielenie większości użytków rolnych od siedlisk, a także w niektórych przypadkach przedzielało siedliska. W promieniu 20 km od granicy planowano utworzenie pasa bezpieczeństwa, z którego należałoby usunąć wszystkie mniejszości narodowe i zasiedlić go repatriantami. Miało to zapobiec nielegalnemu przekraczaniu granicy przez ludność białoruską. Podobnie wnioskowano w powiecie sokólskim. W powiecie augustowskim ludność popierała zmiany granic. W powiecie suwalskim Rejonowy Pełnomocnik do spraw delimitacji stwierdzał, iż Litwini zamieszkujący tereny przyłączone do Polski są wrogo nastawieni do władz i należałoby ich usunąć za granicę²⁶.

Najważniejszą sprawą było utrzymanie Białowieży. Z powodu starań ludności białoruskiej z wójtem na czele strona polska utraciła pas o szerokości 1,5 kilometra na terenie Parku Narodowego. Nieliczni Polacy, którzy zamieszkiwali na terenie gminy byli zdecydowani wyjechać po opuszczeniu Białowieży przez stacjo-

nujące tam wojsko przy Komisji Delimitacyjnej. Takiej sytuacji sprzyjały plotki o mającym nastąpić przesunięciu granicy na zachód. W związku z tym kierownik działu osadnictwa w Państwowym Urzędzie Repatriacyjnym wnioskował o pozostawienie żołnierzy polskich w Białowieży oraz o usunięcie z Białowieży Białorusinów i osadzenie tam na gospodarstwach i urzędach Polaków w celu stworzenia polskiego elementu²⁷.

19 kwietnia 1948 r. ustalony został ostateczny protokół przebiegu granicy państwowej między Polską a ZSRR²⁸. W myśl art. 2 umowy między Rzeczpospolitą Polską i Związkiem Radzieckim o polsko-radzieckiej granicy państwowej oraz dokumentami podpisanymi przez Mieszaną Komisję Polski i ZSRR z 30 kwietnia 1947 r. granica państwowa między Polską z ZSRR na terenie województwa białostockiego przebiegała w sposób następujący: liniami prostymi z niewielkim odcinkiem rzeki Leśnej i Przewłoki (Perewołoki) w ogólnym kierunku północno-wschodnim od punktu na rzece Bug 1/2 kilometra powyżej Niemirowa do punktu o 4 kilometry na wschód od Białowieży, na przestrzeni około 76 kilometrów (słupy graniczne od numeru 1346 do 1495), pozostawiając po stronie polskiej miejscowości: Niemirow, Klukowicze, Wyczółki, Bobrówkę, Stawiszczce i Wólkę Terechowską, Opakę Wielką, Białą Straż, Wojnówkę i Górny Gród. Po stronie radzieckiej pozostawały miejscowości: Wólka Pużycka, Tołszcze, Łumno, Łumianka, Hola, Piszczatka, Chlewiszczce, Terechy, Opaka Mała, Wołkostawiec, Bobinka, Klatkowo, Grabowiec i przecinając miejscowości Tokary, Turowszczyzna i kolonię Chlewiszczce. Dalej granica przebiegała liniami prostymi i niewielkim odcinkiem rzeki Narwi, od punktu o 4 kilometry na wschód od Białowieży do punktu na rzece Istoczanca przy miejscowości Dziegiele, na przestrzeni około 36 kilometrów słupy graniczne od nr 1495 do 1563), z czego 1 kilometr rzeką Narwią (od słupa nr 1533 do nr 1535). Po stronie polskiej pozostawały miejscowości: Białowieża, Masiewo, Babia Góra, Brzezina, Zaleszany, Jałówka, Kondratki i Dziegiele, zaś po stronie radzieckiej leśniczówka Gnolica, Czoło i Jałówka oraz miejscowość Wroni Bór, Niezbodzicze. Granica przecięła kolonię Zaleszany. Następnie granica biegła poprzez rzeki Istoczań, Jałówkę i Świsłoczy od punktu na Istoczan-ce przy miejscowości Dziegiele do punktu na Świsłoczy o 1/2 kilometra na wschód od miejscowości Ozierany Małe, na przestrzeni około 38 kilometrów słupy graniczne od nr 1563 do 1617. W Polsce zostawały Dublany, Mostowalny, Świsłoczany, Gobiaty, Bobrowniki, Chomentowce, Rudaki, Łosiniany i Ozierany. ZSRR przejmował Łukowicze, Bursowszczyznę, Rudawę, Rudowalny, Hołynkę i Nieporóżniowce. Następnie granica biegła liniami prostymi i niewielkim odcinkiem rzek Wołkuszancki i Czarnej Hańczy w kierunku północno-wschodnim, od punktu na rzece Świsłoczy o 1/2 na wschód od Ozieran Małych do punktu na rzece Marysze o 2 kilometry poniżej wsi Stanowisko na przestrzeni około 90,5 kilometra (słupy graniczne od nr 1617 do 1789). Po stronie Polski zostawały Jamasze, Łapicze, Kryniki, Jurowalny, Grzybowszczyzna, Usnarz Górny, Minkowce, Zubryca, Nowiki, Klimókwka, Szymaki, Tołcze, Nowodziel, Kuźnica, Saczkowce, Wołyńce, Chworościany, Lipszczany, Rakowicze, Lichosielce, Bartniki, Bohatery Leśne, Sołojewszczyzna i Rudawka. ZSRR przejmował: Porzecze, Służki, Ostapkow-szczyznę, Rzepowicze, Usnarz Dolny, Odelsk z kolonią, Izaska, Czarnowszczyznę,

Podlipki, Łosośnię, Dubnicę, Bielany, Rogacze, Nowo-siółki, Bohatery Polne, Komiasarowo, Hołynkę, Markowce, Darguń, Wołkuszek, Kurzyniec i leśniczówkę Gieź. W dalszym swym przebiegu granica przecinała jezioro Szlamy i biegła rzeką Morychą oraz dotychczasową granicą polsko-litewską, od punktu na Marysze o 2 kilometry poniżej stanowiska do punktu zejścia się terytoriów Polski i Litewskiej SRR i obszaru byłych Prus Wschodnich przy miejscowości Gromadczynna, na przestrzeni około 102 kilometrów z odchyleniem od wymienionej dotychczas granicy przy wsi Grauzyna na północ i przy miejscowości Misiszki na południe oraz kilkoma drobnymi wyprostowaniami (słupy graniczne od nr 1789 do 1987), pozostawiając po stronie Polski miejscowości: Stanowisko, Budwiec, Markiszki, Hołyny, Rachelany, Burbiszki, Borysówkę, Póluńce, Bereźniki, Wołyńce, Krejwiany, Trompoliszki, Wojciuliszki, Jegliniec, Budzisko, Majdan, Koppowo, Smolnicę, Poszeszupie, Butowszczyznę, Krejwiany, Ejszeryszki, Wilkupie, Olszanek Stakuny, Burniszki, Grzybinę i Gromadczynę oraz wyspę na jeziorze Gaładuś. Po stronie ZSRR pozostawały miejscowości: Helenowo, Ustronie, Podbawiec, Subacze, Kuciony, Okmiany, Kalwiszki, Tarnówkę, Barwisze, Uździenniki, Gralińce, Bielańce, Kibarty, Polańce, Buraki, Olkszniany, Gilujsze, Trompole, Zegaryszki, Grungliszki, Durpiej, Czarną Budę, Wołkowiznę, Kamionkę, Rykosieje, Lubowo, Nowosady, Barwisze, Wartele, Auksztokalne, Ogliniszki, Poszyrwinty, Misiszki i Okszyszki oraz dwie wyspy na jeziorze Gaładuś. Granica przecinała miejscowości Grauzyny oraz szereg jezior, w szczególności jezioro Walenicze, Gaładuś, Durajewo i Olgiel²⁹.

Przebieg granicy w terenie oznaczony został dwoma rzędami drewnianych słupów z odpowiednimi godłami państwowymi i kolejnym numerem, rozpoczynającym się od znaku granicznego „Krzemieniec”, ustawionego na styku granic Polski, ZSRR i Czechosłowacji. Odległość między dwoma przeciwległymi słupami granicznymi wynosiła 5 metrów. W terenie suchym linia graniczna przebiegała linią prostą, łączącą punkty środkowe bezpośrednio następujące między dwoma naprzeciw leżącymi słupami. Na rzekach i wodach granicznych słupy graniczne ustawiono na obydwu brzegach. Na rzekach niezeglownych, potokach, rowach i kanałach granica przebiegała ich środkiem³⁰.

W 1950 r. doszło do niewielkiej korekty granicy w związku z wymianą terytoriów pomiędzy Polską a ZSRR. W oparciu o umowę z 15 lutego 1950 r. Polska przekazała stronie radzieckiej terytorium o powierzchni 480 km² z miastem Bełz, a w zamian otrzymała podobny obszar na Pogórzu Bieszczadzkim z Ustrzykami Dolnymi. Oficjalnym powodem wymiany był fakt przebiegu niewielkiego odcinka linii kolejowej Kowel–Lwów przez terytorium Polski. Jednocześnie Rosjanie nie wyrazili zgody na żądania strony polskiej w sprawie likwidacji takiego samego problemu na linii Przemyśl–Chyrów–Krościenko. Wymiana terytoriów odbyła się bez wymiany ludności, dlatego mieszkańcy zostali przesiedleni w ramach obszarów państw prowadzących wymianę terytoriów. Wśród ludności polskiej plotki mówiły, że na terenie przekazywanym do ZSRR odkryto bogate złoża gazu ziemnego i że to właśnie było rzeczywistym powodem wymiany³¹.

Granica polsko-radziecka liczyła 1244 kilometry, co stanowiło 35,3% długości granic Polski. Prawie 250 kilometrów granicy biegło korytami rzek (Bugu, Sanu

i Świsłoczy) i 40 kilometrów Zalewem Wiślanym. Pozostała część była granicą sztuczną – lądową. W takim kształcie granica wschodnia Polski przetrwała do czasów współczesnych³².

PRZYPISY

1. 8 grudnia 1919 r. Rada Najwyższa ustaliła wschodnią granicę Polski. Posługując się kryteriami etnicznymi określono wschodnią granicę Polski, dotyczącą jedynie terytoriów dawnego Cesarstwa Rosyjskiego, na których Polska miałaby prawo organizowania własnej administracji. Linia tej prowizorycznej granicy odcinała północną część Suwalszczyzny, biegła dalej wzdłuż wschodniej krawędzi Białostockiego i wzdłuż Bugu, tylko do Sokala. Nie obejmowała więc Małopolski, na północy zaś w Wileńszczyźnie pozostawiała w mocy „linię Focha”. 11 lipca 1920 r. lord Curzon – w imieniu rządu brytyjskiego – zwrócił się do Moskwy z propozycją rozejmową na zasadach ułożonych w Spa, a więc zatrzymania Armii Czerwonej w odległości 50 kilometrów od linii z 8 grudnia 1919 r., która odtąd będzie się nazywać „linią Curzona”, zob.: W. Pobóg-Malinowski, *Najnowsza historia polityczna Polski*, t. II, 1914-1939, Gdańsk 1990, s. 379.
2. K. Kersten, *Jałta w polskiej perspektywie*, Warszawa 1989, s. 77.
3. O ukształtowaniu granic rozmawiała delegacja PKWN z władzami radzieckimi w Moskwie w dniach 24-26 lipca 1944 r. Delegacja polska zgodziła się na ustanowienie wschodniej granicy Polski na linii Curzona, uzyskując pewne korzystne dla Polski korekty, zwłaszcza włączenie Białostoczczyzny w skład państwa polskiego. Stalin obiecał poparcie dla polskich dążeń uzyskania granicy na Nysie Łużyckiej, Odrze i Bałtyku; zob.: H. Dominiczak, *Granice państwowe i ochrona na przestrzeni dziejów (966-1996)*, Warszawa 1997, s. 322-327.
4. A. Albert, *Najnowsza historia Polski 1918-1980*, Londyn 1990, s. 492.
5. Dz.U. RP z 1947 nr 35, poz. 167.
6. Archiwum Państwowe w Białymstoku (dalej APB), Starostwo Powiatowe Bielsko-Podlaskie (dalej SPBP) 1944-1950, sygn. 100, k. 11.
7. Ibidem, k. 20.
8. Ibidem, k. 21.
9. Ibidem, k. 22.
10. Dz.U. RP z 1937, nr 11, poz. 83.
11. Dz.U. RP z 1933, nr 84, poz. 610.
12. APB, Starostwo Powiatowe Sokólskie 1944-1950 (dalej SPS 1944-1950), sygn. 225, k. 18.
13. APB, Urząd Wojewódzki Białostocki 1944-1950 (dalej UWB 1944-1950), sygn. 638, k. 13.
14. APB, UWB 1944-1950, sygn. 638, k. 20.
15. J. Zieleniewski, *Delimitacja północno-wschodniej granicy państwowej między Rzeczpospolitą Polską a Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich w latach 1944-1947 i związane z nią problemy narodowościowe. Wybór źródeł*, [w:] *Rubież* 1/1992, s. 47.
16. APB, UWB 1944-1950, sygn. 638, k. 2.
17. Archiwum Państwowe w Suwałkach, Powiatowa Rada Narodowa i Wydział Powiatowy w Augustowie 1945-1950, sygn. 4, k. 41, sygn. 9, k. 11-12.
18. APB, UWB 1944-1950, sygn. 638, k. 4-5.
19. Ibidem, k. 11.
20. J. Zieleniewski, op. cit., s. 47.
21. Urzędnicy Państwowego Urzędu Repatriacyjnego Powiatowy Oddział w Bielsku Podlaskim w piśmie skierowanym do wojewody białostockiego stwierdzali, iż sprawę Białowieży

należy traktować indywidualnie, gdyż ludność białoruska zamieszkująca tę miejscowość jest nastawiona prosovietcko (wnioskowano o przyłączenie Białowieży do ZSRR), a ludność polska jest szczykanowana, APB, UWB 1944-1950, sygn. 638, k. 33-35.

22. Ibidem, k. 39.
23. Ibidem, k. 41-44.
24. APB, UWB 1944-1950, sygn. 685, k. 1.
25. APB, UWB 1944-1950, sygn. 638, k. 34-36, 39, 39v, k. 41-44, 47, k. 48.
26. Władze polskie nie chciały dopuścić do powrotu ludności litewskiej, wysiedlonej z Suwalszczyzny na podstawie umowy podpisanej przez ZSRR i Niemcy 10 stycznia 1941 r. Stwierdziła ona, iż obywatele niemieccy zostaną przesiedleni z Litewskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej na terytorium Niemiec. Z Suwalszczyzny okupowanej przez władze niemieckie miała być przesiedlona na terytorium LSRR ludność litewska, białoruska i rosyjska. Kserokopia tekstu umowy ze zbiorów Tadeusza Radziwonowicza.
27. APB, UWB 1944-1950, sygn. 638, k. 45v.
28. APB, Wojewódzki Oddział Państwowego Urzędu Repatriacyjnego w Białymstoku 1944-1950, sygn. 199, k. 1.
29. Ibidem, k. 4-6.
30. Ibidem, k. 7.
31. S. Sadowski, *Polska granica wschodnia w okresie zimnowojennego podziatu Europy w latach 1949-1989*, [w:] *Wschodnia granica Polski. Przeszłość i teraźniejszość. Materiały z konferencji naukowej*, Lublin 24 maja 2001 r. pod red. W. Wróblewskiego, Lublin 2001, s. 154-155.
32. Ibidem.